

ג. הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה.

א. מכך שכינה הכתוב את הנער הלוי בן מנשה [וממשפחת יהודה], באותה פרשה שמסופר בה על הימכרותו לכהן לע"ז, הגם שהיה מצאצאי משה רבינו — אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מכאן שתולים הקלקלה במקולקל.

רבי יוסי בר חנינא למד מהכתוב אצל אדוניה בן חגית וגם הוא טוב תאר מאד ואתו ילדה אחרי אבשלום הגם שהיה בן לאם אחרת — אלא מתוך שעשה מעשה אבשלום שמרד במלכות, תלאו הכתוב באבשלום.

ב. אמר רבי אלעזר: לעולם ידבק אדם בטובים, שהרי משה שנשא בת יתרו כהן מדין, יצא ממנו יהונתן (הנער שכינה לע"ז). אהרן שנשא בת עמינדב, יצא ממנו פינחס (שניתנה לו ברית כהונת עולם). [ואף על פי שפינחס גם הוא מצאצאי יתרו היה, רחוק היה ממנו יותר מיהונתן (רשב"ם). והתוס' פרשו, לפי שהונתן היה מצד אביו (- גרשום) קרוב ליתרו, ואילו פינחס מצד האם].

ג. אמר רבא: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה שנאמר ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשן לו לאשה... תנא, רוב בנים דומים לאחי האם.

קעג. א. מי היה הנער מבית לחם יהודה אשר שימש לכהן בבית מידה, מה שמו ומאין מוצאו? מדוע נעשה כהן לעבודה זרה? מה היתה אחריתו?

ב. ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה — מיהו פוטיאל?

א. הנער הלוי שמו יהונתן בן גרשם בן מנשה, ככתוב. 'מנשה' זה (הכתוב בנו"ן תלויה) — משה רבינו הוא, ולפי שעשה הנער מעשה מנשה מלך יהודה, תלאו הכתוב בו. וכששאלוהו בני שבט דן כיצד ארע שמצאצאי משה הגיע עד הלום, אמר להם: כך מקובלני מבית אבי אבא, לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות. הוא סבר לע"ז ממש — ולא היא, אלא עבודה שהיא זרה לו, כלומר עבודה בזויה למעמדו.

כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר — מינהו על האוצרות (ושבאל בן גרשום בן משה נגיד על האצרות). וכינהו הכתוב בשם זה לפי ששב לא-ל בכל לבו (רבי יוחנן).

בירושלמי (ברכות ט, ב) מובא שכששלמה עמד למלך, החליף כל הממונים שנתמנו ע"י דוד, וכיון שעבר יהונתן מתפקידו, חזר לקלולו הראשון (מובא ברשב"ם ועוד). ושוב בסוף ימיו שב בתשובה וקרא בדבר ה' ונתנבא על כל בתי הבמות אשר בשומרון, וכשפירסם נבואתו ולא כיחד, אין לך כפירת עבודה זרה וקידוש שם שמים גדול מזה (עשרה מאמרות — חקור הדין א, כג עפ"י הירושלמי שם. וע' בן יהודיע שלא חזר לקלולו אלא בשביל פרנסתו אבל לבו שלם).

ב. 'פוטיאל' הוא כינוי ליתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה. וכן ליוסף הצדיק שפטפט ביצרו. ושניהם אמת; אשת אלעזר באה מצד אחד מזרע יתרו ומצד אחר מזרע יוסף.

דף קיא

קעד. א. האם הבן קודם לבת בירושת האם?

ב. האם בכור נוטל פי שנים בירושת אמו?

א. לדברי חכמים, כשם שיפה כח הבן בירושת האב להיות קודם לבת, כך יפה כחו בירושת האם, הלכך אין לבת במקום הבן כלום. (וכל בת ירשת נחלה ממתות בני ישראל... מקיש מטה האם למטה האב, מה להלן בן קודם לבת, אף כאן). רבי יוסי בר' יהודה ור"א בר' יוסי אמרו משום רבי זכריה בן הקצב: אחד הבן ואחד הבת שוים בנכסי האם (שירושת הבן את אמו נלמדת מבת, ודיו לבא מן הדין להיות כנידון, הלכך אין להעדיף הבן על הבת).

רב נתאי סבר לעשות מעשה כרבי זכריה בן הקצב. ושמואל התנגד לכך. וכן רב הונא בר חייא [עפ"י מה שמסר רב הונא בשם רב. בפסקי הרי"ד ליתא בשם רב] סבר לעשות כרבי זכריה, ורב נחמן התנגד. רבי טבלא עשה כר' זכריה על פי מה דברי רב חנינא בר שלמיא בשם רב (בפסקי הרי"ד: רבה). והורה לו רב נחמן [עפ"י דברי שמואל ורב] שיחזור בו, כי אין הלכה כרבי זכריה בן הקצב. [וכן נראית דעת רבי יהודה נשיאה ורבי ינאי. וכן נראה מסתם משנה להלן קכב: [כדאסיק מר בר רב אשי שם], שאין חילוק בין ירושת הבנים והבנות את האב או את האם אלא לענין חלק בכורה ומוזנות הבנות. וכ"מ שם בראשונים. וכן הלכה — חו"מ רעו, ד]. כמחלוקת בירושת האם, כך מחלוקת בבני אחות; לדברי חכמים בני האחיות קודמים לבנות, ולרבי זכריה בן הקצב שוים הם (כמבואר בגמרא להלן קטו).

ב. אין הבכור נוטל פי שנים אלא בירושת האב, אבל לא בירושת האם (בכל אשר ימצא לו — ולא לה. וגם אם הוא בכור לאם אינו נוטל פי שנים, שנאמר כי הוא ראשית אנו — ולא אונה. ואפילו הוא בכור לאב ולאם אין לו בנכסי אמו יותר משאר אחיו — לו משפט הבכרה — משפט הבכורה לנכסי האיש ולא משפט הבכורה לאשה).

אלמנה שלא גבתה כתובתה ומתה — באופנים שהיא חייבת שבועה, הואיל ולא נשבעה הרי הנכסים בחזקת יורשי האב, דקיימא לן שטר העומד ליגבות לאו כגבוי דמי, הלכך הבכור נוטל בהם פי שנים. אבל באופנים שהיא פטורה מלישבע, הרי זה כאילו כבר באו הנכסים לירושתה והירושה באה מכחה, הלכך אין הבכור נוטל בהם פי שנים (חכמי גרובנה, מובא במאירי ועוד; חו"מ רעו, ב).

קעה. מנין שהבעל יורש את אשתו ואין האשה יורשת את בעלה?

לפי ברייתא אחת, וכן היא דעת רבי עקיבא, ירושת הבעל את אשתו נלמדת מן הכתוב בפרשת נחלות ונתתם את נחלתו לשארו... וירש אתה — 'שארו' זו אשתו [ופירש רבא הדרשה על ידי 'גורעין ומוסיפין ודורשין', כאילו כתיב 'ונתתם את נחלת שארו לו']. ומשמע הוא יורש אותה ואין היא יורשת אותו. ואילו רבי ישמעאל (מעמיד שארו לירושת האב ואינו סובר 'גורעין ומוסיפין ודורשין'. רשב"ם) דורש ירושת הבעל מיתור המקראות שבפרשת איסור הסבת נחלה ממטה למטה, משמע שעל ידי שהבעל יורש את אשתו, נחלת אבותיה מוסבת לשבט אחר [ומאידך לא הוזהרו האנשים ליקח אשה משבט אחר משום הסבת נחלתם — משמע שאין האשה יורשת את בעלה]. ואף אם תדחה ותאמר שכוונת הכתובים להסבה על ידי ירושת בנה, יש לשמוע מיתור הכתוב ביאיר ובפינחס, שהיתה להם קרקע שלא היתה לאביהם, משמע ע"י שירשו מנשותיהם.

ונחלקו תנאים ואמוראים האם ירושת הבעל דאורייתא (כפי הנראה מפשט סוגיתנו, כן היא דעת רע"ק ורי"ש ואב"י ורבא. וכן היא דעת רשב"ג [ע' כתובות פד] ורבי יוחנן בן ברוקא (כהסבר רב שם) ורבי מאיר וחכמים — בבכורות נב: או דרבנן (כן דעת רבי אלעזר (בבכורות), וכן נקט רב — בכתובות שם. וכן דעת ברייתא אחת בסוגיתנו (ק"ב): — לפי גירסה אחת המובאת ברמב"ן).

הרמב"ם (נחלות א, ח) נקט להלכה (וכ"ד המאירי) שירושת הבעל מדברי סופרים, [ואעפ"כ אין מחזיר ביובל, כדין ירושה דאורייתא (ודלא כסוגית הגמרא בכתובות שם. וע' חזו"א אה"ע עה, ד). ויש פוסקים שמחזיר ביובל (ע' בהגהות אשר"י שם)]. ואילו הראב"ד (נחלות שם) והרשב"א (בחדושיו כאן ולעיל מט: ובכתובות פג. ובתשובה — ח"ב רכא. וכן משמע מפשטות לשון הרא"ש להלן פ"ט אות טז. וב'פולא חריפתא' כתב לדחות) חולקים וסוברים (עפ"י סוגיתנו ועוד) ירושת הבעל דאורייתא. וכן נראית דעת הרמ"ה. ע"ע בשו"ת דובב מישרים ח"א ד.

דפים קיא — קיב

- קעו. א. אזהרת הסבת נחלה משבט לשבט בדור באי הארץ — כיצד?
ב. אשה מדור באי הארץ שאביה משבט אחד ואמה משבט אחר — למי היתה נישאת?
ג. מנין ליאיר ולפינחס קרקעות שלא היו לאביהם?
- א. כל בת יורשת נחלה (שאיין לה אחים או בני אחים. ערשב"ם) מדור באי הארץ, הוזהרה באזהרה כפולה (— בעשה ובשני לאוין. ואולם נראה שאין לוקה פעמים לפי המסקנא שאחד בהסבת בן ואחד בהסבת בעל, ואין כאן לאוין יתירים) שלא להינשא למי שאינו ממטה אביה, כדי שלא תיסוב נחלה של מטה זה למטה אחר על ידי ירושת בעלה או ירושת בנה. [ישנן דעות שלא הקפידה תורה אלא על הסבת בעל, אבל בנה הריהו כממשיכה ואין כאן עקירה. וישנן דעות (וגרסאות) שהקפידה רק משום הבן (אבל הבעל אינו יורש מדין תורה)].
- א. יש לדייק מדברי הרשב"ם (וכן מאו"ז) שגם בת שאביה חי הוזהרה שלא להינשא לאיש ממטה אחר, כל שאין לה אחים (ע' קובץ ענינים). ואילו ברמב"ן (סוף מסעי) משמע שלא הוזהרה אלא בת שכבר ירשה נחלה, כגון בנות צלפחד.
- ב. לפי דעת התנאים שהקפידה תורה משום הסבת הבעל, אזי גם אשה שאינה ראויה לילד בכלל האיסור, משא"כ לפי הדעות שאין הבעל יורש ולא הקפידה תורה אלא משום ירושת הבן. מאידך יש נפקותא לאידך גיסא — כאשר הבעל סילק עצמו מראש מלירשנה [אם נאמר שמועיל סילוק].
- ונראה שעל הסבת בעל חייבים משעת נישואין. ואף הבעל בכלל הלאו. ואילו על הסבת בן אין עוברים אלא בשעת ביאה. ומדברי תורא"ש יש לשמוע שהאיסור תלוי ועומד עד שיוולד בן, ואם לא תלד — הוברר הדבר שלא עברו (עפ"י קובץ שעורים).
- ג. כתב הרמב"ן (סוף מסעי) על פי פשוטו של מקרא, שאף כלפי הנשואות לאיש ממטה אחר באה אזהרה שאם תיפול להן נחלה מאביהן בעתיד, לא יירשנה בנה ובעלה אלא הקרובים ממטה אביה. וכן בת יורשת נחלה שעברה ונישאה לאיש ממטה אחר, לכשתמות לא יירשנה אלא קרובי אביה. [מלשון הרמב"ן יש לדייק שאפילו אותן הנשואות שכבר ירשו נחלה, צוה הכתוב כשימותו תינתן נחלתן לקרובי משפחתן. ואולם לפי המפרשים (עראב"ד ועוד) שלכך היתה ליאיר [שבא מיהודה] נחלה במנשה ולפינחס בהר אפרים, מפני שירשו נחלת אמותיהן שבאו משבט אחר, הרי מוכח שסדר נחלות לא משתנה לאותן הנשואות כבר. וע' גם בחדושי הנצי"ב].
- ב. בת יורשת נחלה מאביה ומאמה, והיה אביה ממטה אחד ואמה ממטה אחר — לפירוש רשב"ם נסתפק אביי האם רשאית להינשא לכל אחד ממטה אביה, או רק לאיש כמוה, שאביו ממטה אביה ואמו ממטה